

## İLK SİKKELER

Herodotos----- Lydia'lılar Ksenophon-----Lydialılar Pollüks----- ( Onomastikon)--- Argos kralı Pheidon ( M.Ö.700, Aigina), Atinalılar, Naksoslular ve Kymeli Demodike. Lydia ve Kral Pheidon.

Herodot --- İlk olarak altın ve gümüşten söz etmekte. Elektron (EL)

İLK BULUNTULAR: British Museum adına D.G.Hogarth, Efes Artemisionu. Buradaki kazılarda çoğu ufak birimde olmak üzere 93/94 adet elektron sikke ele geçmiştir. Çoğunun üzerinde ilkel resimler bulunmakla birlikte bazılarında hiçbir resim yer almamaktadır. Ayrıca üzerlerinde hiçbir resim bulunmayan 7 adet demir şişte ele geçmiştir.

7 adet demir şiş– resim bulunmayan sikkeler--- üzerinde ilkel resimler bulunan sikkeler. Numismatik buluntularını 4 grupta toplamak mümkündür. A- ağırlıklarına göre 7 adet damgalanmamış gümüş parçası B- bir yüzlerinde basit damga bulunan (Punchmark) 3 elektron sikke C- bir yüzlerinde bir yada birkaç basit damga bulunan diğer yüzlerinde birbirine paralel çizgiler yer alan 4 adet elektro sikke D- bir yüzlerinde ufak damgalar öteki yüzlerde hayvan protomları yer alan 20 elektron sikke E- bir yüzlerinde ufak damgalar diğer yüzlerinde hayvan betimlerinin yer aldığı 60 adet elektron sikke.

## DARP TEKNİKLERİ

Sikke basım tekniklerini açıklamadan önce sikkelerin basıldığı yer olan darphane hakkında kısaca bilgi vermek gerekmektedir. Antik dönemde sikkelerin basıldığı yer olan darphane (= **αργυροκοπείον**) güneşte kurutulmuş tuğladan yada ahşap malzemedен inşa edilmiş oldukça basit bir atölyeydi. Darphanede sikkelerin tartılmasına yarayan bir tartı (= **πλάστιγς**) , bir delgi (= **γλύφανος**) küçük çekiç (= **χαρακτή**), örs (= **ακμων**) ve kalıp (= **ακμωνίσκος**) bulunmaktadır. Numizmatlar darphane sözcüğünü genelde belirli bir kentin sikkelerinin üretildiği yer anlamında kullanmakta ve darphanenin, sikkeler üzerinde adı bulunan kentte yer aldığını varsaymaktadırlar. Genel anlamda bu tür bir yaklaşım doğrudur ancak başka bir takım durumlarda ortaya çıkabilir. İki yada daha fazla farklı kentin sikkelerinin üretiminde aynı kalıpların kullanılmış olması, tek bir darphanenin başka kentler için de sikke basabileceği ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Burada darphanelerin aynı olduğu prensipte

kalıpların hakkedilişi, üretim tekniği ve metalürjik benzerliklerden yola çıkılarak yapılabilir. Antik dönemde sikkelerin nasıl basıldıklarına dair fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Ele geçen bazı buluntulardan antik dönemde sikke basımı için birkaç tekniğin kullanıldığı anlaşılmaktadır :

**A – Döküm Tekniği** : Bu yöntemde tek tek tartılan ve eritilen maden, kil döküm kalıplarına dökülmek suretiyle sikke basılıyor ve her sikkeye istenilen ağırlık verilebiliyordu. Bu yöntemle eritilen metal ya bir arada dökülüyor yada her sikkeye belirli bir miktar ağırlıkta tartıldıktan sonra dökülüyordu.

Antik dönemde sikke basım tekniklerinde şöyle bir gelişimin olduğu söylenmektedir. İlk önce doğal maden külçesi (elektron) normal ağırlığına göre kullanılmıştır. Bu nedenle her örneğin teker teker ve tekrar tekrar tartılması gerekmiştir. Sonradan bu elektron topakları eritilip belirli bir ağırlığa göre ayarlanmıştır. Bu anlamda bazı şüpheli darplarda yapılmaya başlanmıştır. Özellikle doğal elektron yerine metalürji teknikleriyle elde edilen gümüş ve altın kullanılarak sikke basıldıktan sonra bunlar sık sık kontrol edilmeye başlanmış ve bunun için de antik çağda ünlü “**Lapis Lydius**” taşı kullanılmıştır. Ancak bu da yetmemiş, sivri bir çivi ile sikke de bir çukurluk oluşturulmuştur. “Kontrol vuruşu”adı verilen bu yöntem, aslında sadece kral ve soyluların hazine sikkelerinde uygulanmıştır. Bunun yanında sikkelerin kontrolü için genelde bire sikkenin kenarına yada üzerine bir çentik atılmaktaydı (Res.6).

## 2- DARP TEKNİĞİ

**2. A – Tek Kişilik Basım** : Antik dönemde kullanılan yöntemlerden bir diğeri, “tek kişilik basım” olarak isimlendirilen yöntemdir. Bu yöntemde üç önemli öge rol oynamaktadır. Bunlar, ham sikke metali, damga çivisi ve çekiçtir. Sert bir altlıkta duran maden topağına ucuna içbükey olarak oyulmuş tipin bulunduğu damga çivisi çekiçle vurularak sikke basım işi gerçekleştirilmekteydi (Res.7).

**2.B – Çift Basım tekniği**: Bu yöntemde geniş bir maden topağına hem ön hemde arka yüz aynı anda vurularak sikke basılmaktaydı.

**2.C – İki Aşamalı Darp Yöntemi** : Bu yöntemde arka yüzdeki damga vurulduktan sonra metal çevrilerek diğer yüz vurulmaktaydı

**Klasik Darp Yöntemi** : Daha önceleri erken dönemlerden itibaren kullanıldığı düşünülen klasik darp yönteminin son yapılan araştırmalar sonucunda daha geç devirlerde ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Bu yöntemde ön yüz için yapılan kalıp, sağlam duran sabit bir örse monte edilmektedir. Bu örsün üzerine konan ham maden topağına yukarıdan arka yüz damgasını taşıyan çiviye vurularak sikke basılmaktadır. Ön yüz damgasının içbükey, arka yüzün dışbükey olması nedeniyle, sikkenin her iki yüzü kolaylıkla anlaşılabilir.

Klasik darp yönteminde normal olarak üç kişinin çalıştığını düşünebiliriz. Bu kişilerden biri ocakta ısıtılmış olan sikke pulunu alıp, örs üzerindeki ön yüz kalıbına koyma işini, ikinci kişi arka yüz kalıbının bulunduğu ıstampayı pulun üstünde tutmayı, üçüncü kişi de çekiçle ıstampaya vurma işini gerçekleştirmektedir. Böyle bir düzenek ve ekip sayesinde çok sayıda sikkeyi kısa süre içerisinde basmak mümkün olmaktadır. Bu sistem Geç Dönem'lere kadar kullanılmıştır.

### **Overstrike ( İkinci darplar)**

Numizmatikte bir kronoloji oluşturmak için defneler ve kalıp ilişkileri ve üslup analizlerinden başka, tarihleme yöntemleri de bulunmaktadır. Sıkça çağda sikke basımından sorumlu kişiler (= Magistratlar) sikke pulu olarak bazen başka sikkeleri, üzerlerine yeni tasvirler yaparak kullanmışlardır. Bu tür sikkeler aynı devletin tedavülden kaldırılmış sikkeleri olabileceği gibi, aynı ağırlık ve ölçülere sahip başka devletlerin sikkeleri de olabilmektedir. Böyle bir durumda kronoloji ve tarihleme açısından kesin olan şey, sonra basılan tip öncekinden (altta olan) daha geç bir tarihe aittir. Bu tip uygulamalar çoğu zaman sikke pullarının üretimindeki zorluklardan ve zaman kaybından kaçınmak için yapıldı. Bu tip uygulamaların derecelerini tespit etmek oldukça zordur. Kaliteli bir işçilik ve teknikte yapılan ikinci darp (= Overstrike) önceki darbin izlerini tamamen silecek ve doğal olarak hiçbir izin görülmemesine neden olacaktır. Bu durumda, bu tür uygulamaların ölçütü kötü ve alttaki tipi tam olarak örtmeyen darplar ile mümkün olacaktır. Sonuçta bir sikkeye yapılan ikinci darpları dikkatsiz ve beceriksiz ustalar sayesinde tanıyabilmekteyiz. İkinci darp farklı iki darbin relativ kronolojisini belirlemede önem kazanmaktadır. Bazen ikinci darplar, siyasi değişimlerin habercisi olabilmektedir.

Örneğin Suriye kralı I.Demetrios (M.Ö.162 – 150) Timarkhos'u yenilgiye uğrattığında onun sikkeleri üzerine ikinci darplar yapmıştı. Boiotia'da Antigonos

Dason'un (M.Ö.229 – 221) bronz sikkeleri üzerinde tekrar basımlar yapıldığı bilinmektedir. Normalde ikinci darpların, aynı ağırlıktaki sikkelere uygulanan bir teknik olduğu yukarıda belirtilmişti. Ancak Girit bu konuda ilginç bir durum ortaya koymaktadır. M.Ö.322 yılında yurtlarına dönen paralı askerler beraberlerinde çok sayıda Kyrenaika sikkesi götürmüşlerdi. Yaklaşık 12 – 13 gr. ağırlığında olan bu sikkeler, önce 1.2 gr. kadar kesilmiş daha sonra Aegina ağırlık sisteminde yeniden basılmışlardır. Ayrıca bir Makedon tetradrahmisi üzerine de, Roma Dönemi'nde "Aesillas" isimli bir memur tarafından ikinci bir darp yapıldığı anlaşılmıştır (Res.9).

Birçok farklı devletin sikkelerini kapsayan defineler, bir kentin sikkesinin diğer bir kentin üzerine basılı olduğu ikinci darplar (= Overstrike), bu kentlerin birbirlerinden kopya aldıkları sikkeler veya anlaşma yada sözleşmeyle kabul edilmiş sikke tipleri. İşte bunların tümü, Hellen numizmatığının özenle oluşturulmuş veri kaynağını meydana getirmektedir.

### **Sikke Kronolojilerinin Oluşumu**

Yazılı kaynaklardan elde edilen bilgilerle kurulan siyasal ve sosyal tarih, bazı noktalarda numizmatik kronolojileriyle ilişkilendirilmektedir. Bu şekilde sikkelerin mutlak kronolojileri oluşturulabilmekte ve tarihsel önemleri ortaya çıkarılabilmektedir. 19. ve 20.yy. numizmatlarının kullandıkları tekniklerden önce sikke kronolojilerinin oluşturulmasında bilim adamları bazı sabit noktalara yönelmekteydi. Örneğin, Pheidon'un demir şişlerin yerine sikkeyi kullanmaya sokması, Argos'ta sikkenin kullanılmaya başlanması için tarihsel bir kriter olarak kullanılmıştır. Ayrıca Kroisos'un Delphoi halkına altın stateler bağışlaması, Sardes'te basılmış olan altın ve boğa protomlu ilk altın sikkelerin doğal olarak ona atfedilmesini sağlamıştır.

Sikkeler genellikle tarihsel verilere uygunluk göstermektedirler. Bir kentin diğeri tarafından bağımlı duruma getirilmesi yada tahrip edilmesi, bu şahıslar için de geçerlidir ve o kentin otonom sikkelerinin aniden kesilmesi anlamına gelmiyordu. Çünkü fetheden taraf o kentte kullanılmakta olan gümüş kaynağını kendi tasarrufu altına alabilirdi yada mevcut ekonomik çarkın işlemlerini tercih ederek, kurulu düzene karışmayabilirdi. Örneğin Persler imparatorluklarının doğu satraplıklarında hiç krali sikke basmamışlardı ve Mezopotamya gibi büyük bölgelerde krali Akamenid sikkelerinden ziyade Atina sikkelerinin taklitleri tedavülde kalmıştır. Sikkeler üzerindeki resimler, arkeologlar için zengin bir araştırma kaynağıdır. Bir devletin

tarihsel ve ekonomik ihtiyaçları belirli biçimde sikkenin olması demektir ve bilinçli bir şekilde bir sikke tipi seçilirdi. 1000 yıldan daha fazla bir döneme yayılan çok çeşitli sikke resimleri arasında önemli ve yakın doğrulukla tanımlanabilen ve tarihlenebilen insan başları, objeler ve mitolojik sahneler bulunmaktadır. İnsan yapımı başka hiçbir obje sikke resimlerinin zenginliği ile karşılaştırılmaz. Sikkeler üzerindeki yapılarla ilişkin bir çalışmada, 800 kadar farklı tasvir tespit edilmiştir. Bu tip yapılara uzun zaman önce yıkılıp gitmiş olan yapıların rekonstrüksiyonlarına ilişkin önemli bilgiler vermektedir.

Kronoloji oluşturmada kullanılan yöntemlerden biri kalıp ilişkilerinin ortaya konulması ilkesine dayanır. Klasik darp yöntemiyle basılan sikkeler kalıp ilişkileri konusunda numizmat'a önemli bilgiler sağlamakta ve böylece sikke kronolojileri oluşturulabilmektedir. Şöyle ki : Klasik darp yönteminde üzerine çekiçle vurulan üst kalıp ( = arka yüz) doğal olarak alt kalıba ( = ön yüz) göre daha çabuk bozuluyor ve daha sık değiştiriliyordu. Bu özellik sayesinde sikkelerin kronolojisini oluşturmak mümkün oluyordu. Bu durumu şematize ederek anlatacak olursak;

**Ön Yüz Kalıpları**      1                      2                      3

**Arka yüz Kalıpları:** A B C C              D E              E F

**Sikke**      1A 1B 1C 1C      2D 2E      3E 3F

**DERS NOTLARI VE GÖRSELLER SADECE  
EĞİTİM AMAÇLI KULLANILMIŞTIR.  
PROF. DR. VEDAT KELEŞ DERS NOTLARI**

